

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-99-05
УДК 811.111'255.4(045)

Я. В. Бойко

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу
Київський національний університет технології та дизайну
e-mail: yana.boiko123@ukr.net; ORCID: 0000-0002-0074-5665;
Researcher ID: ABE-3016-2021; Scopus Author ID: 57214227984

Валоративність часовіддаленого першотвору як проблема когнітивно-дискурсивної транслятології (на матеріалі ретрансляцій трагедій В. Шекспіра)

Статтю присвячено проблемі відтворення валоративності тексту оригіналу в тексті перекладу з позицій когнітивно-дискурсивної транслятології. Мета дослідження полягає у розкритті потенціалу валоративності одиниць оригіналу та встановленні способів його перекладацького відтворення в одиницях перекладу з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми. Матеріалом дослідження слугувала трагедія В. Шекспіра "Macbeth" (1605) як часовіддалений першотвір та її різночасові українські ретрансляції, авторами яких є Пантелеймон Куліш (1900), Тодось Осьмачка (1930), Юрій Корецький (1940), Борис Тен (1986), Олександр Грязнов (2008). У статті обґрунтовано визначення нової термінології, а саме «когнітивно-дискурсивна транслятологія», «валоративність», «валоративний когнітивний варіант». Стаття висвітлює специфіку когнітивно-дискурсивної парадигми, що спирається на взаємодію мовних структур і когнітивних процесів і постає найбільш релевантною для розгляду валоративності тексту, оскільки вивчає її у контексті пізнавальної діяльності людини та враховує вплив мовних елементів на сприйняття та інтерпретацію тексту. У статті визначено, що ефективність вибору способів відтворення валоративності часовіддаленого першотвору визначається загальним культурним кодом авторів ретрансляцій та особливостями ідіостилю й індивідуально-авторського світобачення перекладачів. У дослідженні встановлено, що ефективними у відтворенні валоративності тексту оригіналу за допомогою валоративних когнітивних варіантів виявилися як лексико-семантичні, так і лексико-граматичні трансформації. При цьому оцінний компонент значення одиниці оригіналу у семантиці валоративних когнітивних варіантів або посилюється, або послаблюється, або замінюється на протилежний.

Ключові слова: ідіостиль, інтерпретація, категорія оцінки, літературний стиль, соціокультурний контекст.

Як цитувати: Бойко, Я. (2024). Валоративність часовіддаленого першотвору як проблема когнітивно-дискурсивної транслятології (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій в. Шекспіра). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (99), 44-50. DOI: 10.26565/2786-5312-2024-99-05

In cites: Boiko, Ya. (2024). Valorativity of time-remote source text as a problem of cognitive-discursive translation studies (case study of Ukrainian retranlations of Shakespeare's tragedies). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (99), 44-50. DOI: 10.26565/2786-5312-2024-99-05

1. ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у розробці проблеми відтворення валоративності тексту оригіналу в тексті перекладу з позицій когнітивно-дискурсивної транслятології. Кожен перекладач, працюючи в умовах певного соціокультурного контексту, накопичує свій власний життєвий і творчий досвід, формуючи свій особистий когнітивний стиль та індивідуальну творчу манеру, волюючи застосовувати ті чи ті перекладацькі стратегії і тактики. Різні екстралінгвальні чинники зумовлюють, з одного боку, різницю в естетичному сприйнятті та інтерпретації оригіналу, з іншого, – появу цікавих та унікальних індивідуальних перекладацьких рішень, які збагачують переклад і роблять його більш нюансованим. Оцінка предметів і явищ навколишнього світу є складною когнітивною процедурою, бо передбачає оперування двома типами знань – знанням про зовнішній предмет і знанням про власні внутрішні потреби суб'єкта-оцінювача. Відтворення таких одиниць оригіналу, які у своїй семантиці реалізують оцінний компонент, постає важким завданням для перекладачів.

Об'єктом дослідження виступає валоративність часовіддаленого першотвору як проблема когнітивно-дискурсивної транслятології.

Предметом є перекладацькі рішення у відтворенні валоративності часовіддаленого першотвору в українських ретрансляціях XIX–XXI ст.

Мета дослідження полягає у розкритті потенціалу валоративності одиниць оригіналу (далі – ОО) та встановленні способів його перекладацького відтворення в одиницях перекладу (далі – ОП) із позицій когнітивно-дискурсивної парадигми.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати феномен валоративності, зокрема валоративної варіантності ОО й ОП з позицій когнітивно-дискурсивної транслятології; 2) обґрунтувати ефективні перекладацькі рішення у досягненні валоративного когнітивного варіанту ОО у діахронних ретрансляціях часовіддаленого першотвору.

Матеріалом дослідження слугувала трагедія В. Шекспіра "Macbeth" (1605) як часовіддалений першотвір та її різночасові українські ретрансляції, авторами яких є Пантелеймон Куліш (1900), Борис Тен (1986), Юрій Корецький (1940), Тодось Осьмачка (1930), Олександр Грязнов (2008).

Наукова новизна дослідження зумовлюється інтеграцією трьох аспектів, а саме підхід (когнітивно-дискурсивний), обсяг матеріалу дослідження (множинні різночасові українські ретрансляції) і ракурс дослідження (діахронна перспектива), що передбачає взаємодію когнітивних і лінгвальних структур і дозволяє розкрити внутрішні механізми перекладацького процесу і визначити причини, що викликали відмінності між першотвором і перекладом.

2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження категорії оцінки як універсальної філософської категорії має глибоку історико-філософську традицію. Цінності й оцінка не раз ставали об'єктом дослідження в працях як філософів, так і логіків (Платон, Аристотель, Сократ, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шиллер, А. Мейнонг, Б. Рассел).

Із другої половини XX ст. аксіологія як наука про духовні, моральні, естетичні та інші цінності, їх зв'язок між собою почала привертати увагу лінгвістів. Аксіологічність у мовознавстві – це наявність ціннісних категорій у мові, мовленні й комунікації із застосуванням засобів мови. Науковці досліджували лексико-семантичний вияв оцінки (О. Кримець, С. Терещенко, В. Ткачук та ін.), зв'язок оцінки з експресивністю (С. Ігнат'єва, Н. Лук'янова, В. Чабаненко, Л. Чернейко та ін.), функціонування засобів оцінки (Л. Захарова, С. Іваненко, Г. Приходько та ін.).

Оцінка як універсальна лінгвістична категорія, що реалізується на різних мовних рівнях, є одним із основних компонентів процесу комунікації, оскільки реципієнти під час комунікації оцінюють явища та факти реальної дійсності. Г. Приходько вважає, що оцінка є наслідком осмислення й відображення дійсності крізь призму її сприйняття людиною [4, с. 19]. Р. Лазарус зауважує, що подібно до багатьох когнітивних феноменів, оцінка може відбуватися та викликати відповідні емоції без рефлексії людиною самих оцінних процесів. Оцінка часто відбувається автоматично, надзвичайно швидко, неусвідомлено [8, с. 45–56]. В. Ткачук зазначає, що авторська оцінка може бути раціональною, що виділяється на основі критерію відповідності / невідповідності об'єкта оцінки певним нормам і ознакам, та емоційною, яка пов'язана зі ставленням до об'єкта оцінювання з погляду чуттєвого сприйняття його суб'єктом оцінки [6, с. 76].

С. Іваненко [3] та В. Чабаненко [7] розглядають аспекти вираження оцінки на різних рівнях мовної системи – від нижчих до вищих – у тому числі і роль та значення оцінки у тексті, можливість трактування у широкому контексті. Вважається, що одним з елементів структури оцінки є аксіологічна шкала, за якою передбачається «позитивна», «негативна», «нейтральна» або «нульова» оцінка ставлення мовця до повідомлення. Нульова оцінка, що виражає байдуже ставлення носіїв мови до ознак референта, входить як семантичний компонент у структуру значення слів, що містять норму якоїсь якості, ознаки, і служить фоном, відносно якого сприймаються оцінні відхилення в той чи інший бік.

Критичний аналіз та узагальнення різних наукових досліджень щодо феномену оцінки продемонстрував, що у багатьох філологічних галузях (лінгвістика, літературознавство, семіотика, медіа-

філологія, психолінгвістика та перекладознавство) існує декілька підходів до вивчення категорії оцінки на мовному та мовленнєвому рівнях, що сприяє розвитку загального розуміння категорії оцінки та її впливу на культуру та суспільство. Серед них: *літературно-критичний підхід*, за яким дослідження оцінки ґрунтується на літературно-критичних аспектах, які включають аналіз стилю, мовних засобів, структури твору, авторських ідей, теми та їхній вплив на читача (І. Онищенко, І. Сташкевич); *семіотичний підхід*, за яким дослідження оцінки враховує семіотичні концепції, аналіз знаків і символів у тексті, вивчення метафор, алегорій та інших літературних прийомів, які створюють особливий смисловий простір у творі (А. Васильченко, В. Омеляничик); *контекстуальний підхід*, що передбачає дослідження оцінки в контексті історії, культурного середовища та соціальних умов епохи, в яку було створено твір (О. Демська, Т. Міронюк); *когнітивний підхід*, який досліджує оцінку крізь призму когнітивних процесів (емоції, мислення, сприйняття), які виникають у читача при взаємодії з текстом (Г. Приходько, Н. Бігунова); *перекладознавчий підхід*, що включає аналіз перекладу як міжкультурного феномену і допомагає зрозуміти не лише якість та ефективність відтворення категорії оцінки, але й її роль у взаємодії між культурами та суспільствами, охоплює різноманітні аспекти: культурний контекст, цільову аудиторію, якість перекладу, методи оцінки, контекстуальний аналіз, включаючи призначення тексту, жанр, інтенцію та інші фактори (О. Ребрій, Ю. Герус, І. Гелета). Ці напрями досліджень категорії оцінки можуть використовуватися окремо або комбінуватися для отримання більш повного дослідження валоративності художнього тексту.

Термін «валоративність» означає оцінювання або обчислення якості, важливості, кількості або цінності чогось. Валоративність тексту є результатом взаємодії мовних засобів реалізації універсальної категорії оцінки, які оцінюють явища та факти дійсності, що описані у тексті. Валоративність художнього тексту створюється під впливом позиції автора, який прагне впливати на читача тим чи іншим засобом, а також залежить від цільової аудиторії.

У перекладознавстві валоративність відображає оцінку автором першотвору об'єкта або явища та ставлення перекладача до відтворюваної ситуації у перекладі через вибір лексичних одиниць як операторів оцінки «добре», «погано», «байдуже», «краще», «рівноцінно», «гірше». Валоративність тексту у перекладі повинна відтворювати наміри автора оригіналу, а також враховувати існуючі у соціумі мовні стандарти і цінності перекладача, аби бути зрозумілою та прийнятною для цільової аудиторії.

Розвиток *когнітивної транслятології* змінює традиційне розуміння процесу перекладу, розглядаючи його не як репродукцію тексту, але як складний когнітивний процес текстової діяльності,

дозволяючи моделювати семантику текстів і розкривати приховані когнітивні процеси у свідомості перекладачів. *Когнітивно-дискурсивна парадигма* – одна з пріоритетних у сучасній лінгвістиці та перекладознавстві парадигм, яка спрямована на встановлення способів репрезентації ментального світу людини у мові, на визначення дискурсивних чинників вибору тієї чи іншої мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікативній ситуації [2, с. 2]. Саме когнітивно-дискурсивна парадигма, що спирається на взаємодію мовних структур і когнітивних процесів (сприйняття, мислення), є найбільш релевантною для розгляду валоративності тексту, оскільки вивчає її у контексті пізнавальної діяльності людини та враховує вплив мовних елементів на сприйняття та інтерпретацію тексту.

Когнітивно-дискурсивна транслятологія зосереджується насамперед на вивченні текстів у широкому контексті взаємодії між учасниками комунікації та на способах, які застосовуються автором першотвору і перекладачем для створення або відтворення валоративності тексту; на дослідженні впливу соціально-історичного, соціокультурного та політичного середовища на розуміння та інтерпретацію валоративних мовленнєвих висловлень; на аналізі сприйняття та розуміння валоративності у поєднанні з когнітивними процесами, такими як увага, пам'ять, мислення, автора першотвору, перекладача та дослідника-інтерпретатора.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Валоративність є іманентною величиною художнього твору, яка проявляється через відображення креативної особистості автора / перекладача, його світосприйняття, поглядів, цінностей, сформованих протягом його життєвого шляху в певних соціально-історичних умовах, у ідіостилі автора / перекладача, зумовленому не лише провідним літературним стилем і мовним стандартом епохи, а й особистими естетичними вподобаннями автора / перекладача, що можуть бути виражені як явно, так і неявно через вибір слів, структуру речення, образотворчих засобів та інших літературних прийомів.

У вираженні оцінності ОО й ОП у тексті, як правило, простежується індивідуальність автора, його естетичні переконання й ідеали. Водночас система цінностей індивіда (автора і перекладача) формується в соціумі, а тому підпорядкована загальноприйнятим стереотипам.

Усе це надає підстави стверджувати, що репрезентовані в текстах першотвору і ретрансляцій оцінні ОО й ОП можуть мати різні оцінні забарвлення та виходити за межі безпосереднього словникового значення засобів вираження оцінки. Тому вирішальним чинником для смислового наповнення засобів вираження оцінки постає конотативно / культурно забарвлений контекст (КЗК), тобто текстовий фрагмент, у якому висловлено заверше-

ну думку і реалізовано одиницю (або декілька одиниць) аналізу.

Виявлено різні способи співвідношення оцінних ОО й ОП: 1) оцінна ОО збігається з оцінним значенням ОП; 2) оцінна ОО у меншій мірі або частково відтворена в оцінному значенні ОП, зафіксованому в тлумачних словниках; 3) оцінна ОО ширша, ніж зафіксоване оцінне значення ОП; 4) оцінна ОО не має нічого спільного з оцінним значенням ОП.

Нерівнозначний когнітивний ефект, який текст мовою оригіналу і текст мовою перекладу з різними оцінними ОО й ОП справляють на дослідника / інтерпретатора у результаті його / її когнітивних (розумових, пізнавальних) процесів, зумовлює появу у перекладі *валоративних когнітивних варіантів*, тобто таких ОП, ступінь когнітивної близькості яких з ОО проявляється (при повній або неповній тотожності компонентного складу та/або синтаксичної моделі) у нерівнозначності за оцінністю [2, с. 25].

Для ілюстрації розглянемо трагедію В. Шекспіра "Macbeth" (1605), соціокультурний контекст створення якої пов'язаний з кризою ідеології ренесансного гуманізму, руйнацією віри в уроджену доброту й розумність людської природи, з індивідуалізмом, що зумовлював насилля і тиранію, аморальність і підступність, нове розуміння людської природи як складної й суперечливої, здатної і до добра, і до зла. У КЗК (дія I, сцена 1) леді Макбет спонукає Макбета до злочину й активно допомагає йому в його реалізації: *A limbeck only: when in swinish sleep / Their drenched natures lie as in a death, / What cannot you and I perform upon / The unguarded Duncan? what not put upon / His spongy officers, who shall bear the guilt / Of our great quell?* [15, с. 454].

В українських ретрансляціях перекладачі використовують різні способи трансформаційного перекладу для відтворення цього фрагменту, зокрема оцінних ОО *swinish sleep* та ОО *spongy officers*.

(1) Пантелеймон Куліш (1900): *Коли-ж у сні свинячим їх природа / Лежати буде п'яна, наче мертва, / Чого тоді не зробимо у двох ми / Із непильнованим Дунканом? Чом би / Нам не звернутись на сих дворян губчастих / Усю вину за наш великий подвиг?* [12, с. 24].

(2) Тодось Осьмачка (1930): *І от коли лежатимуть вони / у сні свинячому, неначе мертва, / чого ми не здолаємо тоді / зробити із Дунканом безборонним? / Яку вину ми не складемо на цю / насмоктану сторожу, наче губка?* [13, с. 36].

(3) Юрій Корецький (1940): *У сні свинячим / Лежатимуть, неначе мертвяки. / Чого тоді не зможемо зробити / З Дунканом безборонним? І чого / Не звалимо на п'яних вартових? / Увесь тягар великого убивства!* [14, с. 35].

(4) Борис Тен (1986): *Коли ж тіла їх у свинячим сні / Лежатимуть, мов трупи бездиханні, / Ми зробимо з беззахисним Дунканом / Все, що захочемо, й на п'яних слуг / За гріх усю провину складемо* [10].

(5) Олександр Грязнов (2008): *Здолає їх тяжкий свинячий сон, / І їх тіла лежатимуть як трупи. / Тоді із королем роби, що хочеш! / Ми зможемо на п'яних слуг звалити / Усю відповідальність за убивство* [11].

Негативна оцінка ОО *swinish sleep* (*swinish* – characteristic of swine, a contemptible person [9]) зберігається в усіх ретрансляціях або шляхом *калькування* – (4) у *свинячим сні*, або шляхом лексико-граматичної трансформації *транспозиції* – (1, 3) у *сні свинячим*, (2) у *сні свинячому*, виражаючи зневажливе ставлення до людини нижчих верств населення (*свинячий* – неохайна людина, зневажлива назва представника нижчих верств населення (селян, міської бідноти і т. ін.), яку вживали представники привілейованих класів [5]). Посилення негативної оцінки у перекладі Олександра Грязнова, представника постмодернізму XXI ст., шляхом лексико-граматичної трансформації *ампліфікації* – (5) *тяжкий свинячий сон* – зумовлено соціокультурним контекстом створення перекладів, коли українська мова вважалась мовою селян, міської бідноти і сільської місцевості, а не міських і промислових центрів, що уможливило інтенсифікацію оцінного значення ОО в перекладі.

Нейтральна оцінка у семантиці ОО *spongy officers* (*spongy* – resembling a sponge; not firm or solid; moist and soft like a sponge full of water [9,]; *officer* – one who holds an office of trust, authority, or command; one who holds a position of authority or command in the armed forces [9]) максимально точно відтворена у перекладі Пантелеймона Куліша, представника романтизму, який намагався уникати формальних експериментів в умовах важкої політичної, соціально-економічної ситуації та культурного занепаду в Україні другої половини XIX ст. ОО *spongy officers* 'губчасті офіцери' відтворено за допомогою ОП *дворян губчастих* із застосуванням лексико-граматичної трансформації *транспозиції* і лексико-семантичної трансформації *модуляції* (*officers* – *дворян*).

Інші ретрансляції демонструють появу негативної оцінки у семантиці ОП: (2) *насмоктану сторожу, наче губка*, (3) *п'яних вартових*, (4, 5) *п'яних слуг*, що засвідчує використання валоративних когнітивних варіантів.

Появу негативної оцінки у семантиці ОП у (3), (4) і (5) зумовлює не лише лексико-семантична трансформація *модуляції* ОО *spongy* – ОП *п'яний* (*п'яний* – який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий [5]), а й лексико-семантична трансформація *конкретизації* ОО *officers* – ОП *wartових* та ОП *слуг*, яка спричиняє зміну референтності у бік зниження за аксіологічною шкалою (*wartовий* – який стоїть на варті, охороняє кого-, що-небудь [5]; *слуга* – у поміщицькому та буржуазному побуті – людина для особистих послуг у домі, *заст.* озброєні люди, що перебувають на службі у кого-небудь [5]).

Негативне ставлення перекладачів до описаної ситуації у (3), (4) і (5) пояснюється впливом

складних соціально-історичних умов життя в часи пригнічення українського народу і репресій під час Другої світової війни, кризи соціалізму і розпаду радянської системи, а також різним соціальним походженням і, відповідно, культурним середовищем, що впливало на свідомість перекладачів. Борис Тен – священик Української автокефальної православної церкви; за свої погляди у 1930 р. був ув'язнений на 10 років у виправно-трудовах таборах; під час Другої світової війни потрапляє в полон; після повернення на Батьківщину зазнає переслідувань, недовіри, чимало принижень із боку державних і партійних чиновників. Юрій Корецький – закінчив Харківський інститут профосвіти; у ранньому віці почав друкувати свої твори; початок Другої світової війни відбився на перекладацькій творчості. Олександр Грязнов – нащадок козацького роду; під впливом падіння соціальних стандартів для абсолютної більшості населення України та безперервної потужної боротьби «маленького українця» за виживання, почав активно друкуватися напередодні свого шістдесятиріччя.

Валоративний когнітивний варіант (2) *насмоктана сторожа, наче губка*, утворений у перекладі Тодося Осьмачки шляхом лексико-граматичних трансформацій *транспозиції* та *ампліфікації*, а також лексико-семантичних трансформацій *модуляції*, *диференціації*, *конкретизації*, ще більше знижує оцінку в семантиці ОП за аксіологічною шкалою (*насмоктатися – неперех., перен., розм.* напиватися доп'яна; *перех.* багато випивати чого-небудь [5]; *сторожа* – загін, група людей (*перев.* озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; варта [5]). Різка засудження Тодосем Осьмачкою стану сп'яніння пояснюється соціокультурним середовищем та індивідуальним світобаченням перекладача. У той час як Англія у своїй історії не переживала категоричної заборони алкоголю на законодавчому рівні, а алкогольне сп'яніння засуджувалося скоріше на індивідуальному рівні, в російській імперії, до якої належав Київ часів Тодося Осьмачки, такі заборони були. Зокрема, на ці часи припала саме заборона алкоголю 1914 року, на початку Першої світової війни, яка була не лише законодавчою ініціативою, а й супроводжувалася агітацією і пропагандою проти

алкоголю. До того ж, Осьмачка народився і виріс у родині сільського робітника й отримав педагогічну освіту, що також сприяло засудженню ним надмірного вживання алкоголю. Отже, на відміну від автора першотвору, який ставиться до вживання алкоголю досить нейтрально, перекладач різко засуджує стан алкогольного сп'яніння.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Валоративна когнітивна варіантність ОО й ОП найбільш властива перекладам футуристів, неокласиків, необароко та постмодернізму, спільним для яких є соціально-історичний контекст, культурно-естетичне середовище та суперечливі уявлення, припущення, переконання, цінності, ставлення до соціальної дійсності, які розділяють соціальні групи, класи, суспільство в цілому.

Ефективність вибору способу трансформаційного перекладу часовіддаленого першотвору визначається не лише самою природою оцінних одиниць оригіналу, а й загальним культурним кодом авторів першотвору і ретрансляцій та особливостями ідіостилю й індивідуально-авторського світобачення перекладача. Таким чином, найбільш ефективними у відтворенні валоративності часовіддаленого першотвору за допомогою валоративних когнітивних варіантів виявилися: лексико-граматичні трансформації *транспозиції* та *ампліфікації*, а також лексико-семантичні трансформації *модуляції*, *диференціації*, *конкретизації*. При цьому оцінка в семантиці ОО при застосуванні валоративних когнітивних варіантів або посилюється, або послаблюється, або замінюється на протилежну.

Отримані результати щодо виявлених закономірностей відтворення валоративності часовіддаленого першотвору в українських ретрансляціях XIX–XXI ст. створюють підґрунтя для подальшого розв'язання цієї багатоаспектної проблеми. Перспективу дослідження може становити опрацювання феноменів, пов'язаних із проблемами розуміння повідомлення як його адекватної та еквівалентної інтерпретації, та визначення критеріїв когнітивної близькості перекладу не лише різночасових, а і різножанрових художніх текстів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко, Я. В. (2013). *Естетична оцінка у поетичному тексті: лінгвокогнітивний аналіз (на матеріалі лірики англійського романтизму)* (Дис. канд. філол. наук). Донецький національний університет, Донецьк.
2. Бойко, Я. В. (2023). *Когнітивно-дискурсивна модель діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра XIX–XXI століть)*. (Реф. дис. д-ра філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
3. Іваненко, С. М. (2001). Оцінний компонент значення мовної одиниці як один із засобів експлікації тональності тексту. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*, 5, 91–98.
4. Приходько, Г. І. (2016). *Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм*. Запоріжжя: Кругозор.
5. Словник української мови в 11 т. І. К. Білодід (ред.) та ін. Київ: Наукова думка. URL: <http://sum.in.ua/>
6. Ткачук, В. М. (2003). *Категорія суб'єктивної модальності*. Тернопіль.

7. Чабаненко, В. А. (2002). *Стилістика експресивних засобів української мови*. Запоріжжя: ЗДУ.
8. Lazarus, R. S. (1974). Cognitive and Coping Processes in Emotion. *Cognitive Views of Human Motivation*. New York: Academic Press.
9. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Шекспір, В. (1986). *Макбет*. Переклад Б. Тена. Київ: Дніпро.
11. Шекспір, В. *Макбет*. Переклад О. Грязнова. URL: <https://ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9050>.
12. Шекспір, В. (1900). *Макбет*. Переклад П. Куліша. Львів.
13. Шекспір, В. (1930). *Макбет*. Переклад Т. Осьмачки. Харків: Державне видавництво України
14. Шекспір, В. (1940). *Макбет*. Переклад Ю. Корецького. Київ: Державне видавництво «Мистецтво».
15. Shakespeare, W. (1899). *Macbeth*. In R. G. White. (Ed.), *The Complete Works of William Shakespeare* (pp. 423–533). New York: The University Society.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2024

Стаття рекомендована до друку 11.04.2024

Yana Boiko – Doctor of Science in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation, Kyiv National University of Technologies and Design; e-mail: yana.boiko.85@gmail.com, ORCID ID: [0000-0002-0074-5665](https://orcid.org/0000-0002-0074-5665), Researcher ID: ABE-3016-2021, Scopus Author ID: 57214227984.

VALORATIVITY OF TIME-REMOTE SOURCE TEXT AS A PROBLEM OF COGNITIVE-DISCURSIVE TRANSLATION STUDIES (CASE STUDY OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S TRAGEDIES)

The article addresses an issue of reproduction of evaluation category in the translated text drawing on cognitive-discursive translation studies. The objective of the study is to reveal the potential of valorativity of the units of the original and justify the ways of translational reproduction of this potential in units of translation in terms of the cognitive-discursive paradigm. This is a case study of the tragedy “Macbeth” by W. Shakespeare (1605) as a time-remote original work and its Ukrainian retranslations, the authors of which are Panteleimon Kulish (1900), Todos Osmachka (1930), Yurii Koretskyi (1940), Borys Ten (1986), Oleksandr Hryaznov (2008). The article substantiates the definition of new terminology, namely “cognitive-discursive translation studies”, “valorativity”, “valorative cognitive variant”. The article focuses on the nature of cognitive-discursive paradigm, which is rooted in the interaction of language structures and cognitive processes. The paradigm proves to be the most relevant for considering the valorativity of the text, as it studies it in the context of human cognitive activity and takes into account the impact of linguistic elements on the perception and interpretation of the text. The article reveals that the effectiveness of the selection of means for the reproduction of valorativity of a time-remote original work is determined by the general cultural code of the authors of retranslations and the nature of the translators' idiostyle and individual authorial worldview. The study affirms that both lexical-semantic and lexical-grammatical transformations were effective in translating evaluative units of the original text using valorative cognitive variants. At the same time, the valorative potential of the original unit when using valorative cognitive variants is either strengthened, or weakened, or transformed as the opposite one.

Key words: *evaluation category, idiostyle, interpretation, literary style, social and cultural context.*

REFERENCES

- Bilodid, I. K. (1970-1980). *Slovnýk ukrains'koi movy v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> (in Ukrainian)
- Boiko, Ya. V. (2013). *Estetychna otsinka u poetychnomu tekstiv: lnhvokohnityvnyj analiz (na materialy liryky anhlijs'koho romantyzmu)*. (Dys. kand. filol. nauk) [Aesthetic Evaluation in English Romantic Lyrics: A Linguo-Cognitive Analysis]. (Doctor of Sciences in Philology Thesis). Donets'kyj natsional'nyj universytet, Donets'k. (in Ukrainian)
- Boiko, Ya. V. (2023). *Kohnityvno-dyskursywna model' diakhronnoi mnozhynnosti perekladiv chasovo viddalenooho pershotvoru (na materialy ukrains'kykh retransliatsij trahedij V. Shekspira XIX-XXI)*. (Referat doktorskoj dysertatsii) [Cognitive-Discursive Model of the Diachronic Plurality in Translation of the Time-remote Original Text (case study of Ukrainian Retranslations of W. Shakespeare's Tragedies of the 19th–21st centuries)]. (Philology doctoral thesis synopsis): Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Chabanenko, V. A. (2002). *Stylistyka ekspresywnykh zasobiv ukrains'koi movy [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language]*. Zaporizhzhia: ZDU. (in Ukrainian)
- Ivanenko, S. M. (2001). *Otsinnyj komponent znachennia movnoi odyntsi yak odynt iz zasobiv eksplikatsii tonal'nosti tekstu [The evaluative component of the meaning of a linguistic unit as one of the means of explicating the tonality of the text]*. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu [Problems of word, sentence and text semantics]*, 5. (in Ukrainian)

Lazarus, R. S. (1974). Cognitive and Coping Processes in Emotion. *Cognitive Views of Human Motivation*. New York: Academic Press.

Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/>

Prykhod'ko, H. I. (2016). *Katehoriia otsinky v konteksti zminy linhvistychnykh paradyhm: monohrafiia [Evaluation category in the context of changing linguistic paradigms]*. Zaporizhzhia: Kruhozor. (in Ukrainian)

Tkachuk, V. M. (2003). *Katehoriia sub'iektivnoi modal'nosti [Category of subjective modality]*. Ternopil'. (in Ukrainian)

ILLUSTRATIVE MATERIAL

Shekspir, V. (1900). *Makbet [Macbeth]*: per. P. Kulisha. L'viv (in Ukrainian)

Shekspir, V. (1986). *Makbet [Macbeth]*: per. T. Os'machka. Dnipro (in Ukrainian)

Shekspir, V. (2000). *Makbet [Macbeth]*. per. O. Hriaznova. Retrieved from: <https://ukrplib.com.ua/world/printit.php?tid=9050> (in Ukrainian)

Shekspir, V. (1986). *Makbet [Macbeth]*: perek. z anhl. B. Ten. Dnipro (in Ukrainian)

Shekspir V. (1940). *Makbet [Macbeth]*: per. Yu. Korets'koho. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo «Mystetstvo». (in Ukrainian)

Shakespeare, W. (1899). *Macbeth*. In R. G. White. (Eds.), *The Complete Works of William Shakespeare* (pp. 423–533). New York: The University Society.

The article was received by the editors 15.02.2024

The article is recommended for printing 11.04.2024